

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZİRLİYİ

ARTİ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
TƏHSİL İNSTİTUTU

***Tam orta təhsil
səviyyəsinin təmayül
sinifləri üçün
Azərbaycan tarixi fənni üzrə
kurikulum***

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
28 aprel 2022-ci il tarixli F-238 nömrəli
əmri ilə təsdiq edilmişdir.*

Təmayül sinifləri üçün Azərbaycan tarixi fənni üzrə kurikulum aşağıdakı tərkibdə yaradılmış işçi qrupu tərəfindən hazırlanmışdır:

Hafız Cabbarov Əkbər oğlu – Bakı şəhəri Heydər Əliyev adına liseyin tarix müəllimi, “Tərəqqi” medalı mükafatçısı, İlin ən yaxşı müəllimi, Azərbaycan tarixi, Zəfər tarixi və Ümumi tarix dərslərinin həmmüəllifi.

Aydın Allahverdiyev Çingiz oğlu - 72 saylı məktəb-liseyin tarix müəllimi, İlin ən yaxşı müəllimi, dərslər, metodiki vəsait və məqalələrin müəllifi.

Ramil Tanrıverdi Bilal oğlu – 163 nömrəli tam orta məktəbin tarix müəllimi, Azərbaycan Universitetinin doktorantı, Təhsil Nazirliyinin tarix dərslərinin qiymətləndirilməsi üzrə eksperti.

Talıb Talıblı Adil oğlu – 327 nömrəli tam orta məktəbin tarix müəllimi, Təhsil Nazirliyinin tarix dərslərinin qiymətləndirilməsi üzrə eksperti.

Hamlet Əliyev Qasım oğlu - Bakı Modern Təhsil Kompleksinin tarix müəllimi, İlin ən yaxşı müəllimi, Qabaqcıl Təhsil İşçisi, abituriyentlər üçün metodiki vəsaitin müəllifi.

Rəyçilər:

Pərviz Ağalarov Hidayət oğlu – Zərifə Əliyeva adına liseyin tarix müəllimi, 6-cı sinif Ümumi tarix dərslərinin, 10 və 11-ci sinif Azərbaycan tarixi və Ümumi tarix dərslərinin həmmüəllifi.

Niyaməddin Quliyev Əmir oğlu – 170 nömrəli tam orta məktəbin tarix müəllimi, 6-cı sinif Ümumi tarix dərslərinin, 10 və 11-ci sinif Azərbaycan tarixi və Ümumi tarix dərslərinin həmmüəllifi.

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu
tərəfindən məsul şəxslər:

Mənsur Məhərrəmov, ARTİ-nin Təhsil standartları və proqramları şöbəsinin müdiri

Rasim Abdurazaqov, ARTİ-nin Tədris resursları şöbəsinin müdiri, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

İmran İbişov, ARTİ-nin Təhsil standartları və proqramları şöbəsinin aparıcı mütəxəssisi

Mündəricat

Giriş	5
I. Tam orta təhsil səviyyəsinin təmayül siniflərində Azərbaycan tarixi təliminin məzmunu	7
1.2. Məzmun xətləri	8
1.3. Məzmun standartları	10
II. Təlimin təşkili və qiymətləndirmə	12
2.1. Təliminin təşkilinə dair əsas tələblər və Azərbaycan tarixi fənninin xarakterinə uyğun təlim yanaşmaları	13
2.1.1. Təlimin təşkilinə dair əsas tələblər	13
2.1.2. Azərbaycan tarixi fənninin xarakterinə uyğun təlim yanaşmaları	14
2.2. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi	16
2.2.1. Qiymətləndirmənin əsas prinsipləri	16
2.2.2. Qiymətləndirmə meyarları	17
III. Resurslar	27
3.1. Azərbaycan tarixi kabinetinin tələblərə uyğun təchizatı	28
IV. Tezaurus	33

Giriş

Tarix uzaq və yaxın keçmişdə ölkəmizdə və dünyada baş vermiş mühüm hadisə, təzahür və prosesləri, insanların dünyagörüşü və həyat tərzindəki dəyişiklikləri, bu dəyişikliklərin səbəb və nəticələrini tarixi inkişafın ümumi qanunauyğunluq və konkretlikləri ilə əlaqədə öyrənən elmdir. Bu baxımdan min illər ərzində bəşəriyyətin əldə etdiyi təcrübəni öyrənən bir elm kimi tarix fənninin ümumi təhsilin tam orta təhsil səviyyəsində tədrisi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycan tarixi fənninin tədrisi davamlı inkişaf edən, dərin və əhatəli biliyə, geniş dünyagörüşünə malik olan, faydalı bacarıq və vərdislərə yiyələnmiş şəxsiyyət formalaşdırmağa, öz soykökünə, adət və ənənələrinə, milli-mənəvi dəyərlərinə hörmətlə yanaşan, tarixi keçmişinə dərinləndirən bələd olan, ailəsini, vətəninə və millətini sevən, onun inkişafına çalışan sosial məsuliyyətli vətəndaş yetişdirməyə xidmət edir.

Azərbaycan tarixi fənni şagirdlərdə aşağıdakı mühüm keyfiyyətlərin formalaşdırılmasına xidmət edir:

- milli-mənəvi dəyərlərə hörmət və onları qorumaq, vətənpərvərlik duyğularına malik olmaq;
- problemlərin həlli yolları ilə bağlı fikir yürütmək, mülahizələrini əsaslandırmaq;
- hüquqlarını qorumaq və başqalarının hüquqlarına hörmətlə yanaşmaq;
- dövlət, cəmiyyət və xalq qarşısında vəzifələrinə məsuliyyətlə yanaşmaq.

Azərbaycan tarixi fənni üzrə kurikulumun əsas cəhətlərindən biri onun nəticəyönlü olmasıdır ki, bu da fəaliyyətin ardıcıl izlənməsini, nailiyyətlərdəki irəliləyişlərin müntəzəm qiymətləndirilməsini təmin edir.

Azərbaycan tarixi fənninin tədrisinə yeni yanaşma, həm də şagirdlərə gündəlik həyatda lazım olan zəruri bacarıqların aşılmasını və bu bacarıqların davamlı inkişaf etdirilməsini tələb edir. Nəticədə təlim prosesi ilə cəmiyyətin hədəfləri arasında qarşılıqlı əlaqə yaranır.

Təmayül siniflərində Azərbaycan tarixi fənninin məqsədləri bunlardır:

Bu məqsədlərin reallaşdırılması üçün aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi məqsəduyğun hesab edilir:

məktəblilərə keçmişin və müasir dövrün hadisələrini təsnif və təhlil etmək

faktları ümumiləşdirmək, qazandığı bilik və təcrübə əsasında cəmiyyətin müasir vəziyyətini qiymətləndirmək

müxtəlif tarixi mənbələri, fikir və konsepsiyaları müqayisə və təhlil etmək

müstəqil nəticələr çıxarmaq, əldə etdiyi bilikləri yaradıcı tətbiq etmək

cəmiyyətin inkişaf tendensiyalarını proqnozlaşdırmaq

fəal vətəndaşlıq mövqeyi, vətənə və dövlətə sədaqət, mədəni irsə, milli və ümumbəşəri dəyərlərə hörmət hissi formalaşdırmaq

informativ-kommunikativ bacarıqları və hüquq mədəniyyətini inkişaf etdirmək

- tarixi hadisələrin, həmçinin müasir həyatda baş verən ictimai hadisələrin dərk, təhlil və təsnif edilməsi;
- milli-mənəvi dəyərlərdən, mədəni irsdən istifadə etməklə daxili potensialın zənginləşdirilməsi və onların gələcək nəsillərə ötürülməsi;
- dövlətçilik ənənələrinə istinad olunması, ölkəmizin müstəqil dövlət quruculuğunda şüurlu və məsuliyyətli vətəndaş kimi iştirak etməsi;
- vətənin tarixində baş vermiş hadisələr nəzərə alınmaqla cəmiyyətin mənafeyi və maraqlarının qorunması;
- müxtəlif tarixi mənbələri təhlil etməklə onlardan nəticələrin çıxarılması;
- sosioloji məlumatlar üzərində işin təşkili, sosial, iqtisadi, mədəni problemlərin tarixi baxımdan inkişafının digər fənlərlə əlaqədə izlənilməsi;
- tarixi hadisə və proseslərin qarşılıqlı əlaqələrini təhlil etməklə məntiqi və yaradıcı təfəkkürün inkişaf etdirilməsi.

Təklif edilən proqram Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda nəzərdə tutulan prinsiplərə əsaslanır. O, dəyişən cəmiyyətdə yaşamağı və dəyişməyi bacaran, innovasiyaları uğurla həyata keçirən, davamlı inkişaf edən, sağlam həyat tərzini və ətraf mühitə qayğıkeş münasibət bəsləyən, sosial məsuliyyətli, fəal və yaradıcı insan, biliyi və etik davranışı ilə örnək ola biləcək həmkar, nümunəvi ailə üzvü və azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan vətəndaş yetişdirməyə xidmət edir.

*I. Tam orta təhsil səviyyəsinin
təmayül siniflərində
Azərbaycan tarixi təliminin
məzmunu*

1.1. Ümumi təlim nəticələri

Tam orta təhsil səviyyəsinin təmayül sinifləri üzrə Azərbaycan tarixindən şagird:

- tarix elminin əsas anlayışlarını, elmi tədqiqat üsullarını bilir, onların köməyi ilə tarixi fakt, hadisə, təzahür və prosesləri təhlil edir və dəyərləndirir;
- tarixi fakt, hadisə, təzahür və prosesləri xronoloji ardıcılıqla təsvir edir, onların səbəb və nəticələrinə münasibət bildirir;
- müxtəlif mənbələrdən Azərbaycan tarixinə aid məlumatlar toplayır, təhlil edir, sistemləşdirir və əldə etdiyi nəticələrlə bağlı təqdimatlar hazırlayır;
- təbii-coğrafi amillərin insan və cəmiyyətin inkişafına təsirini izah edir, xəritədə sivilizasiyaların, dövlətlərin, mühüm tarixi abidələrin, hadisə, təzahür və proseslərin yerini təyin edir;
- Azərbaycanda dövlətçilik ənənələrinin yaranması və inkişafının özünəməxsus cəhətlərini, dövlət quruluşu və idarəetmə formalarını dövrün xüsusiyyətləri baxımından dəyərləndirir;
- Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin həyat və fəaliyyətləri barədə məlumatlar toplayır, onları dövr baxımından dəyərləndirir və nəticələrini təqdim edir;
- Azərbaycanın mədəniyyət sahəsində əldə etdiyi nailiyyətlərə dair araşdırmalar aparır, bəşər mədəniyyətinin inkişafında xalqımızın rolunu dəyərləndirir.

1.2. Məzmun xətləri

Tam orta təhsil səviyyəsində Azərbaycan tarixi fənninin məzmun xətləri, bu fənn üzrə təlim nəticələrini reallaşdırmaq üçün müəyyən olunmuş məzmunun zəruri hissələridir. Bu hissələr bir-biri ilə həm məntiqi, həm də xronoloji cəhətdən bağlı olub nəzərdə tutulmuş məzmunun bütöv və əhatəli şəkildə ifadə olunmasını təmin edir.

Azərbaycan tarixi fənninin əsas məzmun xətləri tam orta təhsil səviyyəsində bu fənn üzrə öyrənilməsi vacib olan məsələləri müəyyən etməyə imkan verir. Azərbaycan tarixi fənninin əsas məzmun xətləri ümumi təhsil pilləsində aşağıdakı beş mühüm istiqaməti əhatə edir.

1. **Tarixi zaman.**
2. **Tarixi məkan.**
3. **Dövlət.**
4. **Şəxsiyyət.**
5. **Mədəniyyət.**

Tarixi zaman. Bütün tarixi fakt, hadisə, təzahür və proseslər müəyyən zaman çərçivəsində baş verir. Onların baş verməsinin və inkişafının zamanda yerinin və ardıcılığının müəyyən edilməsi müxtəlif tarixi fakt, hadisə, təzahür və prosesləri müqayisə etməyə, onlar arasında qarşılıqlı təsirləri, səbəb-nəticə əlaqələrini görməyə, bu fakt, hadisə, təzahür və proseslərin hansı tarixi şəraitdə baş verdiyini anlamağa imkan yaradır. Bununla yanaşı “Tarixi zaman” məzmun xətti həm də şagirdlərə tarixi fakt, hadisə, təzahür və prosesləri təhlil etmək, dəyərləndirmək və xronologiya ilə bağlı məsələləri həll etmək kimi bacarıqların aşılmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Tarixi məkan. İnsanların və cəmiyyətin həyatı, inkişafı və dəyişməsi həmişə müəyyən bir məkan çərçivəsində baş verir. Konkret tarixi dövrdə həmin məkanda mövcud olan təbii-coğrafi şərait insanların həyat tərzinə, məşğuliyyətlərinə, təsərrüfat həyatına, ictimai münasibətlərinə, mədəni inkişafına böyük təsir göstərir. Ona görə də bu şəraitin öyrənilməsi təsərrüfatda, mədəniyyətdə, dövlət quruluşunda, daxili və xarici siyasətdə, ictimai münasibətlərdə baş vermiş dəyişikliklərin məntiqini anlamağa və inkişaf perspektivlərini proqnozlaşdırmağa imkan verir. Şagirdlərə Azərbaycan tarixi fənnindən təbii-coğrafi amillərlə bağlı qeyd olunan bilik və bacarıqların aşılması onların ətraf mühitə həssas və qayğıkeş münasibət bəsləmələrinə, cəmiyyətin inkişafının təbii-coğrafi şəraitdən və geosiyasi amillərdən asılı olduğunu dərk etmələrinə şərait yaradır.

Dövlət. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanda mövcud olmuş dövlət quruluşu formaları, idarəçilik sistemi, dövlətlərin bir-biri ilə və vətəndaşlarla olan münasibətləri, hüquq sistemi və hakim siyasi ideyalar insanların həyatına və tarixin gedişinə güclü təsir göstərmişdir. Müxtəlif tarixi dövrlərdə mövcud olmuş Azərbaycan dövlətlərinin quruluşu, yeridikləri sosial-iqtisadi və xarici siyasət müxtəlif amillərin təsiri altında daim dəyişmiş, inkişaf edərək müasir səviyyəyə gəlib çatmışdır. Bu dəyişiklikləri izləməklə şagirdlər Azərbaycanda dövlətçiliyin inkişaf tarixinə dair biliklər qazanır, bu bilikləri müqayisə, təhlil, yaradıcı tətbiq etmək və dəyərləndirməklə elmi dünyagörüşünə və həyatı vacib idrak bacarıqlarına yiyələnirlər.

Tarixi şəxsiyyət. Tarixi təcrübə ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin fəaliyyətinin bu və ya digər dərəcədə tarixin gedişinə təsir etdiyini göstərir. Belə ki, tarixdə baş vermiş bir çox fakt və hadisələr şəxsiyyətlərin fəaliyyəti ilə bağlı olur. Bu fakt və hadisələr isə tarixi proseslərə təsir edərək onları ya sürətləndirir, ya da ləngidir. Bu səbəbdən tarixi şəxsiyyətlərin keçdiyi həyat yolunun izlənilməsi onları daha düzgün qiymətləndirməyə, tarixi hadisə, təzahür və proseslərin səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyənləşdirməyə, cəmiyyətin inkişaf tendensiyalarını proqnozlaşdırmağa imkan verir. Buna görə də keçmişdə və müasir dövrdə cəmiyyətin inkişafında özünəməxsus iz qoymuş şəxsiyyətləri daha obyektiv və düzgün qiymətləndirmək üçün şagirdlərə onların həyatı və fəaliyyəti ilə bağlı araşdırma və təhlillər aparmaq, onları digər tarixi şəxsiyyətlərlə müqayisə edərək fəaliyyətləri barədə əsaslandırılmış mülahizələr yürütmək bacarıqları aşılamaq zəruri hesab edilir.

Mədəniyyət. Mədəniyyət insanların ən qədim zamanlardan bu günədək maddi və mənəvi fəaliyyətinin bütün nəticələrini əhatə edir. Hər bir xalqın mədəniyyəti onun keçdiyi tarixi inkişaf yolu ilə bağlı olaraq yaranır və dəyişir. Bu fəaliyyət öz növbəsində həm milli, həm də ümumbəşəri mədəniyyəti zənginləşdirir. Hər hansı bir cəmiyyətin mədəniyyətinin öyrənilməsi həmin cəmiyyətdə hakim olan sosial-iqtisadi münasibətləri, mənəvi-əxlaqi dəyərləri, inanc sistemini, bu mədəniyyətin digər mədəniyyətlərlə əlaqələrini dərk etməyə və inkişaf perspektivlərini proqnozlaşdırmağa imkan yaradır. Azərbaycan mədəniyyətinin tarixinə dair araşdırmalar şagirdləri düşünməyə, müqayisə, təhlil və dəyərləndirmələr aparmağa sövq edir, dünya mədəniyyətinə verdiyimiz töhfələr onlarda milli qürur, maddi və mənəvi irsə məhəbbət hissi oyadır.

Təmayüllü təhsildə də məzmun xətləri ayrı-ayrı siniflər üzrə qruplaşdırılmış əsas və alt standartlarla bir-birindən fərqlənir. Əsas və alt standartlar birlikdə məzmun standartları adlanır. Məzmun standartlarının reallaşdırılması şagirdlərdə vacib həyatı kompetensiyaların formalaşmasına xidmət edir. Lakin Azərbaycan tarixi fənnindən onların reallaşdırılmasının bir sıra çətinlikləri də vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

- fənnin tədrisi üçün əhəmiyyətli olan bir sıra elmi anlayışların mənasına vahid yanaşma yoxdur. Məsələn: Əsrin (yüzlüilliyin), yaxud minilliyin və ya onların hissələrinin hansı illəri əhatə etdiyi dəqiqləşdirilməmişdir, mərkəzləşmiş dövlətlə mərkəzləşdirilməmiş dövlət, yaxud dövlətlə dövlət qurumu anlayışları eyniləşdirilməkdədir və s.;
- xalqımızın etnogenezi, xristianlığın Azərbaycanda yayılması və s. bu kimi məsələlərlə bağlı elmi ədəbiyyatlarda çoxlu ziddiyyətli fikirlər mövcuddur;
- zaman-zaman dünyada və Azərbaycanda baş verən iqlim dəyişiklikləri, epidemiya və epizootiyalar, demoqrafik dəyişikliklər və onların insanların təsərrüfat həyatına, dövlətin siyasətinə təsiri araşdırılmamışdır;
- müxtəlif tarixi dövrlərdə insanların gündəlik həyat tərzini əks etdirən sənədli materiallar yox dərəcəsindədir;
- Azərbaycan tarixinin qədim və orta əsrlər dövrünü əks etdirən yazılı mənbələrin əksəriyyətinin dili müasir Azərbaycan dilinə və şagirdin yaş səviyyəsinə uyğunlaşdırılmamışdır və s.;
- öyrəndənlərin müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi ilə bağlı səriştələri günün tələbləri səviyyəsində deyil və s.;
- ədəbiyyat, biologiya, coğrafiya və bəzi digər dərslərdəki informasiyaların tarix dərsliyi ilə ziddiyyət təşkil etməsi.

Tarixi hadisələrin vaxtını daha mübahisəsiz zaman ölçü vahidləri ilə göstərmək, şagirdin yaş səviyyəsinə uyğun adaptasiya olunmuş mənbələrə müraciət etmək, yaxud tarixin ziddiyyətli məqamlarından problem situasiyalar kimi istifadə etməklə bu çətinliklərdən çıxmaq mümkündür.

1.3. Məzmun standartları

X sinif

1. Tarixi zaman məzmun xətti üzrə şagird:

1.1. Xronologiya ilə bağlı tarixi anlayışları mənimsədiyini nümayiş etdirir.

1.1.1. Tarix elminin predmetini, məqsəd və əhəmiyyətini, əsas anlayışlarını, tədqiqat prinsiplərini və üsullarını digər elmlərlə əlaqəsini təhlil edir.

1.1.2. Müxtəlif tarixi dövrləri, onların səciyyəvi xüsusiyyətlərini, Azərbaycanda baş vermiş mühüm hadisə, təzahür və prosesləri dəyərləndirir.

1.2. Mənbələr üzərində tədqiqat bacarıqları nümayiş etdirir.

1.2.1. Mənbələr əsasında Azərbaycan tarixində baş vermiş müxtəlif fakt, hadisə, təzahür və prosesləri təhlil edir.

1.2.2. Tarixi mənbənin növünü, dövrünü, məzmununu, müəllifinin mövqeyini və onun mötəbərliyini dəyərləndirir.

1.3. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri sivilizasiyalarla əlaqələndirir.

1.3.1. Mənbələr əsasında müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial, iqtisadi və siyasi həyatında baş vermiş dəyişiklikləri təhlil edərək nəticələri ilə bağlı proqnozlar verir.

1.3.2. Mənbələr əsasında müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial, iqtisadi və siyasi həyatında baş vermiş dəyişiklikləri dəyərləndirərək, əldə etdiyi nəticələri əks etdirən sinxron, tematik sxem, diaqram və ya cədvəllər hazırlayır.

2. Tarixi məkan məzmun xətti üzrə şagird:

2.1. Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraitini tarixi hadisə, proses və təzahürlərlə əlaqələndirir.

2.1.1. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini dəyərləndirir.

2.1.2. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyinə dair təqdimatlar hazırlayır.

2.1.3. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi və siyasi inkişafına təsir edən təbii-coğrafi amilləri təhlil edir.

3. Dövlət məzmun xətti üzrə şagird:

3.1. Azərbaycan ərazisində dövlətlərin yaranması, inkişafı və tənəzzülü ilə bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

3.1.1. Dövlətlərin yaranması və inkişafında müvafiq dövrün xüsusiyyətlərini təhlil edərək nəticələrini təqdim edir.

3.1.2. Müxtəlif dövrlərdə dövlətlərarası münasibətlərdə Azərbaycanın mövqeyini təhlil edir.

3.1.3. Azərbaycanın etnososial və sosial-iqtisadi inkişafına dair sxem, qrafik və diaqramlar tərtib edir.

4. Tarixi şəxsiyyət məzmun xətti üzrə şagird:

4.1. Tarixi şəxsiyyətləri dövr baxımından qiymətləndirir.

4.1.1. Azərbaycan tarixində önəmli rol oynamış tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətini təhlil edir.

4.1.2. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyəti haqqında təqdimatlar hazırlayır.

4.1.3. Azərbaycanın və dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərini müqayisə edir.

5. Mədəniyyət məzmun xətti üzrə şagird:

5.1. Mədəniyyət və sivilizasiyaları qiymətləndirir.

5.1.1. Azərbaycanda sivilizasiya və mədəniyyətin yaranması, müxtəlif tarixi dövrlərdə inkişaf xüsusiyyətlərini təhlil edir.

5.1.2. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına təsir edən sosial, iqtisadi və siyasi amilləri təhlil edir.

5.1.3. Azərbaycan mədəniyyətinin nailiyyətləri və digər mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqələri haqqında təqdimatlar hazırlayır.

5.1.4. Milli və ümumbəşəri dəyərləri təhlil edərək dəyərləndirir.

XI sinif

1. Tarixi zaman məzmun xətti üzrə şagird:

1.1. Xronologiya ilə bağlı tarixi anlayışları mənimsədiyini nümayiş etdirir.

1.1.1. Tarixi inkişafın müxtəlif dövrlərinə aid fakt, hadisə, təzahür və prosesləri təhlil edir.

1.1.2. Tarixi inkişafın müxtəlif dövrlərində baş vermiş fakt, hadisə, təzahür və prosesləri aid olduqları dövrün xüsusiyyətləri baxımdan dəyərləndirir.

1.2. Mənbələr üzərində tədqiqat bacarıqları nümayiş etdirir.

1.2.1. Mənbələr əsasında Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərində baş vermiş oxşar fakt, hadisə, təzahür və proseslərin səbəblərini və nəticələrini təhlil edərək, proqnozlar verir.

1.2.2. Eyni tarixi fakt, hadisə, təzahür və proseslərə müxtəlif mənbələrdəki fərqli baxışları dəyərləndirir.

1.3. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri sivilizasiyalarla əlaqələndirir

1.3.1. Müxtəlif mənbələr əsasında Azərbaycanın keçmişini müasir dövrlə müqayisə edərək, baş vermiş sosial, iqtisadi və siyasi dəyişiklikləri dəyərləndirir.

1.3.2. Mənbələr əsasında Azərbaycanın keçmişini müasir dövrü ilə müqayisə edərək, sosial, iqtisadi və siyasi dəyişiklikləri əks etdirən təqdimat edir.

2. Tarixi məkan məzmun xətti üzrə şagird:

2.1. Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraitini tarixi hadisə, proses və təzahürlərlə əlaqələndirir.

2.1.1. Mənbələr əsasında müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi və geostrateji mövqeyini səbəb-nəticə əlaqələri əsasında dəyərləndirir.

2.1.2. Azərbaycanın geosiyasi və geostrateji mövqeyi haqqında təqdimatlar hazırlayır.

3. Dövlət məzmun xətti üzrə şagird:

3.1. Azərbaycan ərazisində dövlətlərin yaranması, inkişafı və tənəzzülü ilə bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

3.1.1. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda dövlətçilik ənənələrinin xüsusiyyətlərini, xalqımızın sosial ədalət, ərazi bütövlüyü və müstəqillik uğrunda apardığı mübarizəni səbəb-nəticə əlaqəsində təhlil edir.

3.1.2. Regional və dövlətlərarası münasibətlərdə, global problemlərin həllində Azərbaycanın mövqeyini və apardığı siyasəti dəyərləndirir.

3.1.3. Mənbələr əsasında Azərbaycanın dövlətçilik tarixinə dair araşdırmalar apararaq, nəticələrini təqdim edir.

4. Tarixi şəxsiyyət məzmun xətti üzrə şagird:

4.1. Tarixi şəxsiyyətləri dövr baxımından qiymətləndirir.

4.1.1. Tarixi hadisə və proseslərin gedişində şəxsiyyətlərin rolunu və fəaliyyətini dəyərləndirir.

4.1.2. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlər haqqında təqdimat edir.

4.1.3. Azərbaycanın və dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərinin oxşar və fərqli cəhətlərini dəyərləndirir.

5. Mədəniyyət məzmun xətti üzrə şagird:

5.1. Mədəniyyət və sivilizasiyaları qiymətləndirir.

5.1.1. Azərbaycanda sivilizasiya və mədəniyyətin inkişaf xüsusiyyətləri, digər sivilizasiya və mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqələrini dəyərləndirir.

5.1.2. Müxtəlif dövrlərdə siyasi və ictimai-iqtisadi münasibətlərin Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına təsirlərini dəyərləndirir.

5.1.3. Azərbaycan mədəniyyətinin nailiyyətləri, inkişaf xüsusiyyətləri və digər mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqələri haqqında təqdimat edir.

5.1.4. Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərini Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyətinə töhfəsi kimi dəyərləndirir.

II. Təlimin təşkili və qiymətləndirmə

2.1. Təliminin təşkilinə dair əsas tələblər və Azərbaycan tarixi fənninin xarakterinə uyğun təlim yanaşmaları

2.1.1. Təlimin təşkilinə dair əsas tələblər

Müasir dövrdə pedaqoji proses əvvəlcədən müəyyən olunmuş nəticələrə əsaslanır.

Pedaqoji prosesdə:

- müəllimlər əlaqələndirici, istiqamətverici, məsləhətçi subyekt kimi çıxış edir;
- şagirdlər tədqiqatçı, təcrübəçi, yaradıcı subyektlər kimi fəaliyyət göstərirlər.

Pedaqoji prosesin məqsədəuyğun şəkildə təşkilində aşağıdakı prinsiplər əsas götürülür:

1. Pedaqoji prosesin tamlığı.
2. Təlimdə bərabər imkanların yaradılması.
3. Şagirdyönümlülük.
4. İnkişafyönümlülük.
5. Fəaliyyətin stimullaşdırılması.
6. Dəstəkləyici mütin yaradılması.
7. Elmilik.
8. Sistemlilik.
9. Əyanilik.
10. Təlimdə möhkəmlik.
11. Şüurluluq və fəallıq.
12. Bilik və bacarıqların tamlığı və əlaqəliliyi.

Fəaliyyət xətləri. Tam orta təhsil səviyyəsinin təmayül siniflərində Azərbaycan tarixi fənni üzrə məzmun standartlarını reallaşdırmaq üçün aşağıdakı fəaliyyət xətlərindən istifadə olunması məqsədəuyğundur.

1. Problem formalaşdırmaq və həll etmək.
2. Tarixi inkişafı proqnozlaşdırmaq.
3. Nəzəri elmi-tarixi tədqiqatı planlaşdırmaq, icra etmək, nəticələri təqdim etmək.
4. Məlumat mübadiləsi etmək.
5. Müzakirə etmək.
6. Modelləşdirmək.
7. Təhlil etmək.
8. Ümumiləşdirmə aparmaq.
9. Dəyərləndirmək.
10. Ünsiyyət qurmaq.
11. Əməkdaşlıq etmək.
12. Müşahidə aparmaq.
13. Yaradıcı tətbiq etmək.
14. Təqdim etmək.
15. Özünü yoxlamaq.
16. Özünü qiymətləndirmək.
17. İzah və şərh etmək.
18. Yaradıcı tətbiq etmək.
19. Sual tərtib etmək.
20. Vaxtı planlaşdırmaq.
21. Resurslardan səmərəli istifadə etmək.
22. Müsahibə aparmaq (şifahi tarix).

2.1.2. Azərbaycan tarixi fənninin xarakterinə uyğun təlim yanaşmaları

Bütün dünya kimi Azərbaycan da eramızın yeni – III minilliyinə qədəm qoymuşdur. “İndi dünyada hansı dəyişikliklər baş verir?”, “Bizi gələcəkdə nə gözləyir?”, “Dünyanın müasir inkişaf tendensiyalarını nəzərə almaqla biz öz təhsilimizi necə qurmalı və yetişməkdə olan gənc nəsə hansı bilik, bacarıq və vərdişlər aşılamalıyıq?” sualları bu gün təkcə pedaqoji ictimaiyyəti deyil, bütün cəmiyyəti düşündürür. Bu suallara cavab verə bilmək üçün isə əvvəlcə müasir dünyanın inkişaf tendensiyalarına və onların yaratdığı problemlərə nəzər salmaq lazımdır:

- elmin, texnikanın və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) sıçrayışlı inkişafı, xüsusən də süni intellekt sahəsində əldə olunan nailiyyətlərin həyatımıza daxil olması, yaşadığımız mühitin sürətlə dəyişməsinə səbəb olur ki, bu da həm ölkəmizdə, həm də dünyada ictimai-siyasi gərginliyi artırır;
- virtual ünsiyyət canlı ünsiyyəti getdikcə daha çox əvəz edir;
- daha geniş dünyagörüşünə və fərqli bacarıqlara malik yeni nəsəl yetişir;
- cəmiyyətdə yeni ictimai münasibətlərin – bazar iqtisadiyyatının mövqeyi möhkəmlənir;
- bu gün informasiya axınının hipersürətlə artması qazanılan biliklərin qısa zamanda köhnəlməsinə səbəb olur ki, bu insanların ondan yetərincə faydalanmasına imkan vermir;
- vaxt çatışmır;
- süni intellektin, avtomatlaşdırmanın və robotlaşdırmanın inkişafı yaradıcı düşüncəyə getdikcə daha çox tələbat yaradır;
- qlobal inteqrasiya prosesləri müxtəlif siyasi sistemlərin və mədəniyyətlərin həm toqquşması, həm də qovuşması ilə müşayiət olunur. Bu zaman xalqların əsrlərlə formalaşmış bir sıra milli-mənəvi dəyərləri erroziyaya uğrayır;
- bir tərəfdən demokratik dəyərlərin dəstəklənməsi, digər tərəfdən ksenofobiya və ekstremizmin eskalasiyası, insan haqlarının daha tez-tez pozulması baş verir;
- müasir dünyada şəxsiyyətin azadlığı ön plana çəkilir, insanlar arasında təbəqələşmə və yadlaşma dərinləşir;
- artmaqda olan ekoloji fəlakətlər, epidemiyalar, narkomaniya, terrorizm və vandalizm halları insanlarda təbiətə və mədəniyyətə qayğıkeş münasibətin formalaşdırılmasını, onlar arasında sağlam həyat tərzinin təbliğini zəruri edir;
- dünya ölkələrinin təhsil sistemləri arasında inteqrasiya güclənir;
- həm distant, həm də özünü-təhsilə imkan verən rəngarəng və keyfiyyətli təlim resurslarının hazırlanmasını zəruri edir.

Bütün bu dəyişikliklər müasir təhsilin qarşısında aşağıdakı kompetensiyalara malik şəxsiyyətin yetişdirilməsi tələbini qoyur:

- hadisələrə çevik reaksiya verən, yeni şəraitə uyğunlaşmağı bacaran, qabiliyyətlərini reallaşdırma bilən, özünü davamlı inkişaf etdirən və təkmilləşdirən; yeni bilikləri müstəqil əldə etməyə can atan və bunu bacaran, əməksevər, nəhəng informasiya kütləsi içərisindən faydalı olanı seçə, anlama, düzgün ifadə və tətbiq edə bilən;
- vaxtdan səmərəli istifadə etməyi, tədqiqat aparmağı və təqdimatlar etməyi bacaran;
- sosial məsuliyyətli, fəal, tolerant, humanist, insan haqlarına hörmət edən, milli, bəşəri və demokratik dəyərlərə sadıq olan, ünsiyyət qurmağı, ictimai-siyasi hadisə və proseslərə konstruktiv tənqidi yanaşmağı, düşüncələrini fakt və arqumentlərlə əsaslandıraraq ifadə etməyi bacaran.

Təhsilin inkişafında mühüm irəliləyişlərə nail olmuş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, İKT-yə əsaslanan, yaradıcı düşüncəni inkişaf etdirən və təhsilçilərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan müasir, fəal – interaktiv təlim metodları daha yüksək nəticələr verir. Bu səbəbdən də təhsil siyasətində mütərəqqi tədris metodlarının davamlı olaraq yenilənməsi daim diqqət mərkəzində saxlanılır. Dünyada gedən ictimai-siyasi proseslərdən baş çıxaran, geniş dünyagörüşünə və faydalı sosial təcrübəyə malik olan şəxsiyyətin formalaşdırılmasında tarixin, o cümlədən Azərbaycan tarixinin misilsiz əhəmiyyəti vardır. Bu baxımdan təmayül siniflərində “Azərbaycan tarixi” fənninin tədrisinə müasir yanaşmalar təlim prosesinin təşkili və tətbiqi zamanı aşağıdakı prinsiplərə riayət olunmasını tələb edir:

Şəxsiyyətyönlü təlim prinsipi. Bu prinsip şagirdin fəallaşdırılmasını, onun bir şəxsiyyət kimi təlim prosesinin mərkəzi obyektinə çevrilməsini nəzərdə tutur. Bu zaman təlim uşağın maraq və tələbatlarına, onun bilik səviyyəsinə, imkan və qabiliyyətlərinə yönəlir. Müəllim təhsilalanın fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, ona bir şəxsiyyət kimi hörmətlə yanaşır.

Fəal idrak prinsipi. Bu prinsip tədris prosesinin elə bir formada təşkilini nəzərdə tutur ki, o, təhsilalanda idrak fəallığı və yeni biliklərə yiyələnmək həvəsi yaratsın, ona «ilk kəşf» sevincini yaşatsın. İdrak fəallığı ilk növbədə düşüncənin aktivləşdirilməsinə əsaslandığından, buna nail olmaq üçün problemli situasiyalar yaradılmalı və şagird bu problemin həllinə stimullaşdırılmalıdır.

İnkişafetdirici təlim prinsipi. Bu təlim prinsipi təhsilalanlarda məntiqi düşüncə və yaradıcı təfəkkür formalaşdırmağa xidmət edir. Müasir pedaqoji psixologiyanın tələblərinə görə təlim inkişafı qabaqlamalı, şagirdin «qarşıdakı (yaxın) inkişaf zonasına» yönəlməlidir. Bu inkişaf zonasında fərdin öz potensial imkanlarını səfərbər edə bilməsi və reallaşdırması üçün xüsusi təlim şəraiti yaradılmalıdır. Buna nail olmaq üçün şagirdlərə bir qədər mürəkkəb, lakin imkanlarına uyğun tapşırıqları müstəqil həll etmək tapşırılmalıdır. Öyrədənələr isə məqsədyönlü suallar verməklə onları bu problemin həllinə istiqamətləndirməlidirlər. Bu yolla təhsilalanlar öyrədənələrin yardımını (bələdçiliyi) ilə yeni bilik və bacarıqlara yiyələnir, öz potensial imkanlarını gerçəkləşdirirlər.

Qabaqlayıcı təlim prinsipi. Müasir dövrdə baş verən sürətli dəyişikliklər təhsilin qarşısında şagirdlərin həyata hazırlanması məsələsini daha kəskin qoyur. Bu səbəbdən müasir təhsil, o cümlədən təmayüllü təhsil cəmiyyətin inkişaf meyillərini nəzərə alaraq, şagirdə baza biliklər vermək, bacarıq və vərdişlər aşılamaqla onları yalnız subbakalavr və bakalavr təhsilə hazırlamaqla kifayətlənməməlidir. O, eyni zamanda şagirdə zəruri informasiyanı müstəqil əldə etmək, onu yaradıcı şəkildə dəyişmək, dəyərləndirmək, düzgün təhlil və tətbiq etmək, proqnozlar vermək, proseslərin alternativ inkişaf istiqamətləri barədə mülahizələr yürütmək bacarıqları formalaşdırılmalıdır.

Təlim-tərbiyə sisteminin çevikliyi prinsipi. Təlim-tərbiyə sisteminin çevikliyi real şəraitə uyğunlaşmaq qabiliyyətini və biliklərin yaradıcı tətbiqini nəzərdə tutur. Bu baxımdan təmayüllü təhsildə də ictimai mühitin və şagirdlərin dəyişən tələbləri, onların yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmalı, tədris planları və proqramlarının məzmunu, təlim-tərbiyə prosesinin təşkili, pedaqoji texnologiyaların seçilməsi sistemli şəkildə yenilənməlidir. Çevik təlim-tərbiyə sistemi diferensiallaşmaya və təlim resurslarının rəngarəngliyinə əsaslandığından, təhsilalanlara fərdi yanaşmağa və informasiyanı müxtəlif (duyğulara əsaslanan görmə, eşitmə, hiss etmə və s.) formada təqdim etməyə imkan verir.

Əməkdaşlıq prinsipi. Bu prinsip yalnız öyrədənə öyrənənin deyil, valideyinlərin də təlim-tərbiyə prosesində tərəf müqabili kimi iştirakını ehtiva edir. Onlar arasında əməkdaşlıq isə təlim prosesinin təşkilinə pozitiv təsir göstərir. Mövcud normalar çərçivəsində əgər şagird təlim zamanı müəllimlə bərabərhüquqlu şəxs kimi çıxış edərsə, belə bir mühit nəinki onun özünə inamını artırır, həm də fikrini sərbəst çatdırmasına və potensial imkanlarını gerçəkləşdirməsinə şərait yaradır. Əməkdaşlıq prinsipi müəllimdən tələb edir ki, o, şagirdin fəaliyyətini dəyərləndirərkən daha çox dəstəkləyici əks-əlaqədən istifadə etsin. Bu amillərin nəzərə alındığı təlim mühiti şagirdi fəal və öyrənməyə həvəsli etməklə yanaşı, həm də tərəflərin qarşılıqlı məsuliyyətini artırır.

Kooperativ təlim prinsipi. Bu prinsip təlim zamanı qarşıya çıxan problemlərin kollegial müzakirəsini, öyrənənlərin qarşılıqlı asılılığını - əməkdaşlığını, fərdi məsuliyyətini, çətinliklərdən çıxış yolunun birgə axtarışını ehtiva edir. Kooperativ təlimin gerçəkləşməsi üçün ilk növbədə şagirdlər qrupdaxili davranış qaydaları ilə tanış edilməsi, onlara müvafiq tapşırıqın verilməsi və qrupun hər bir üzvünün öz fikirlərini və təcrübəsini digərləri ilə bölüşməsinə imkan verən demokratik müzakirə mühitinin yaradılması lazımdır. Plüralizm və əməkdaşlığa əsaslanan bu təlim üsulu təhsil alanları fəallaşdırmaqla yanaşı, həm də tədrisin məzmununun zənginləşməsinə imkan yaradır, “ağıl ağıldan üstündür” prinsipi ilə düzgün nəticələrin əldə olunması prosesinə müsbət təsir göstərir.

İnteraktiv təlimin özülündə dayanan bu prinsiplərin həyata keçirilməsi təhsilalanlarda dəyişən şəraitə uyğunlaşmaq, əməkdaşlıq etmək, uğur qazanmaq və sair kimi faydalı bacarıq və vərdişlərin formalaşmasını

təmin edir.

2.2. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi

2.2.1. Qiymətləndirmənin əsas prinsipləri

Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində həyata keçirilən islahatların əsas məqsədi cəmiyyətin ehtiyac və tələbləri nəzərə alınmaqla təhsilin keyfiyyətini yüksəltmək və onun inkişafını təmin etməkdir. Təhsilin keyfiyyətinə təsir edən mühüm amillərdən biri də qiymətləndirmədir. Etibarlı (şəffaf, dəqiq və obyektiv) qiymətləndirmə olmadan heç bir fəaliyyəti, o cümlədən təlim-tərbiyə prosesini düzgün həyata keçirmək mümkün deyildir. Müasir pedaqoji praktikada qiymətləndirmə bir fəaliyyət növü kimi aşağıdakı formalarda həyata keçirilir.

Dəyərləndirmə – təlim zamanı aşkara çıxan qüsurların təshih edilməsi yolu ilə keyfiyyətlərin yaxşılaşdırılmasına yönələn fəaliyyət;

Qiymət yazılması – respondentin bilik, bacarıq, vərdiş və digər kompetensiyalarının tələb olunan standartlara uyğunluq səviyyəsinin bal və ya digər formada ifadəsi kimi.

Başqa sözlə, **qiymətləndirmə** – respondentlərin (burada şagirdlərin) bilik, bacarıq, vərdiş və digər kompetensiyalarının tələb olunan standartlara uyğunluğunun ölçülməsi, təshih edilməsi, balla və yaxud digər formada ifadə olunmasıdır. O, qiymətləndirmə standartlarına uyğun şəkildə gündəlik fəaliyyətin izlənməsi, təhlil edilməsi və nəticələrin elan olunması yolu ilə həyata keçirilir.

Müasir dövrdə qiymətləndirmə fəaliyyətinin qarşısında duran əsas vəzifələr:

- təlimin keyfiyyətinin ölçülməsi və təshih edilməsi yolu ilə bütövlükdə təhsilin inkişafına nail olmaq;
- informasiyadan ("bilik"dən) vasitə kimi istifadə edərək, təhsilalanların bacarıq və vərdişlərinin ölçülməsini həyata keçirmək;
- hər bir şagirdin təlim nəticələri haqqında etibarlı məlumat əldə etmək;
- qiymətləndirmənin nəticələri əsasında təlimin keyfiyyətini yaxşılaşdırma biləcək növbəti addımları müəyyən etmək;
- şagirdlərə qabiliyyətlərinə uyğun peşə seçməkdə yardım göstərmək;
- şagirdin daha yüksək pillədə təhsil ala bilməsi üçün zəruri kompetensiyalara yiyələnməsini təmin etmək;
- təlim-tərbiyə prosesində baş verə biləcək neqativ halların qarşısını almaq;
- fənn kurikulumlarında və dərsliklərdə mövcud olan problemləri aşkara çıxarmaq;
- nailiyyətlərin qiymətləndirilməsi üzrə beynəlxalq proqramlarda ölkəmizin iştirakını təmin etmək.

Qiymətləndirmənin əsas prinsipləri.

Məqsəduyğunluq. Bu prinsip ölçülməsi mümkün olan nəyin və hansı məqsədlə qiymətləndiriləcəyinin əvvəlcədən müəyyən edilməsini, buna müvafiq qiymətləndirmə vasitələrinin (açıq, yaxud qapalı tipli test tapşırıqlarının, açıq və ya qapalı suallardan ibarət sorğu vərəqlərinin, situativ tapşırıqların və s.) hazırlanmasını, seçilmiş qiymətləndirmə vasitələrinin gözlənilən keyfiyyətə müvafiqliyinin və etibarlılığının təmin olunmasını (validliyini və relevantliyini) tələb edir.

Şəffaflyq, dəqiqlik, obyektivlik və ədalətlik. Bu prinsiplər qiymətləndirmənin tədris proqramlarına və digər normativ aktlara uyğun, elmi baxımdan mübahisə doğurmayan məlumatlar əsasında, şagirdlər arasında heç bir diskriminasiyaya yol vermədən, qiymətləndirmə meyarlarını əvvəlcədən elan edərək aparılmasını tələb edir.

İnkişafetdiricilik. Bu prinsip şagirdlərin idrak qabiliyyətlərinin aşkara çıxarılması və onların tədqiqatçılıq bacarıqlarının ölçülməsi yolu ilə təhsilin şəxsiyyətyönlü, tələbyönlü və səmərəli olmasını təmin

edir.

İnklüzivlik. Bu prinsip qiymətləndirmə prosesinin həyata keçirilməsi zamanı fiziki məhdudiyyətləri olan şagirdlərin imkanlarının nəzərə alınmasını ehtiva edir.

2.2.2. Qiymətləndirmə meyarları

Qiymətləndirmə meyarları məzmun xəttlərinin qiymətləndirmə sxemləri (QS) şəklində hazırlanır. Qiymətləndirmə sxemi uyğun məzmun standartlarının hər birinin 4 səviyyə (rubrik) üzrə qiymətləndirmə şkalasından ibarətdir. Qiymətləndirmə şkalası B.Blum taksonomiyasına uyğun idrak fəaliyyəti piramidasının oturmaqdan zirvəsinə doğru şagirdin inkişafını əks etdirir. Şkalada I və II səviyyə orta idrak fəaliyyəti nümayiş etdirən şagirdlər, III və xüsusilə IV səviyyə isə daha yüksək idrak fəaliyyəti nümayiş etdirən şagirdlər nəzərdə tutulur:

X sinif üzrə

1. Tarixi zaman	
Məzmun standartları	Qiymətləndirmə (səviyyələr üzrə)
1.1.Xronologiya ilə bağlı tarixi anlayışları mənimsədiyini nümayiş etdirir.	1.1.QS1. Xronologiya ilə bağlı tarixi anlayışları mənimsədiyini nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi
1.1.1. Tarix elminin predmetini, məqsəd və əhəmiyyətini, əsas anlayışlarını, tədqiqat prinsiplərini və üsullarını digər elmlərlə əlaqəsini təhlil edir.	1.1.1.IV. Tarix elminin tədqiqat prinsiplərini və üsullarını tətbiq edərək nəticələr əldə edir. 1.1.1.III. Tarix elminin predmetini (nəyi öyrəndiyini), məqsədini (nə üçün öyrəndiyini), əsas anlayışlarını, tədqiqat prinsiplərini və üsullarını (necə öyrəndiyini) digər elmlərdən fərqləndirir. 1.1.1.II. Tarix elminin predmetini, əhəmiyyətini və digər elmlərlə əlaqəsini izah edir. 1.1.1.I. Tarix elminin predmetini (nəyi öyrəndiyini), məqsədini, əsas anlayışlarını və əlaqədə olduğu elmləri bilir, tədqiqat prinsiplərini və üsullarını sadalayır.
1.1.2. Müxtəlif tarixi dövrləri, onların səciyyəvi xüsusiyyətlərini, Azərbaycanda baş vermiş mühüm hadisə, təzahür və prosesləri dəyərləndirir.	1.1.2.IV. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda baş vermiş mühüm tarixi hadisə, təzahür və proseslərin nəticələrini dövrünün və bu günün nöqtəyi-nəzərindən dəyərləndirir. (doğru və yanlış olanları, əhəmiyyətini müəyyən edir). 1.1.2.III. Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərində baş vermiş mühüm hadisə, təzahür və prosesləri səciyyəvi əlamətlərinə görə qruplaşdırır, yaxud verilmiş əlamətlərə görə tarixi hadisə, təzahür və prosesləri dövrlər üzrə təsnif edir. 1.1.2.II. Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərində baş vermiş mühüm hadisə, təzahür və proseslərin oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən edir (seçir, uyğun olaraq tamamlayır). 1.1.2.I. Azərbaycanın inkişaf tarixinin əsas dövrlərinin adını, xronoloji çərçivəsini bilir, müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda baş vermiş mühüm hadisə, təzahür və prosesləri sadalayır (seçir, müəyyən edir, yerinə qoyur, sırasını tamamlayır və s.).
1.2. Mənbələr üzərində tədqiqat bacarıqları nümayiş etdirir.	1.2.QS2. Mənbələr üzərində tədqiqat bacarıqları nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi.

<p>1.2.1. Mənbələr əsasında Azərbaycan tarixində baş vermiş müxtəlif fakt, hadisə, təzahür və prosesləri təhlil edir.</p>	<p>1.2.1.IV. Mənbələr əsasında Azərbaycan tarixinə aid müxtəlif fakt, hadisə, təzahür və proseslərin oxşar, yaxud fərqli cəhətləri ilə bağlı mülahizələrini (şifahi, yaxud yazılı) təqdim edir.</p> <p>1.2.1.III. Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərində baş vermiş oxşar fakt, hadisə, təzahür və prosesləri əks etdirən mənbələri dövrünə, yaxud məzmununa görə qruplaşdırır.</p> <p>1.2.1.II. Eyni dövrə aid mənbələri müqayisə edərək, Azərbaycan tarixində baş vermiş müxtəlif fakt, hadisə, təzahür və proseslərin oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən edir.</p> <p>1.2.1.I. Mənbələr əsasında Azərbaycan tarixi ilə bağlı müxtəlif fakt, hadisə, təzahür və proseslərin dövrünü müəyyən edir.</p>
<p>1.2.2. Tarixi mənbənin növünü, dövrünü, məzmununu, müəllifinin mövqeyini və onun mötəbərliyini dəyərləndirir.</p>	<p>1.2.2.IV. Tarixi mənbənin mötəbərliyi və ya elmi əhəmiyyəti ilə bağlı mülahizələrini fakt və arqumentlərlə əsaslandıraraq şifahi, yaxud yazılı şəkildə təqdim edir.</p> <p>1.2.2.III. Azərbaycan tarixində baş vermiş mühüm fakt, hadisə, təzahür və proseslərlə bağlı mənbə müəllifinin mövqeyini müəyyən edir və ona münasibət bildirir.</p> <p>1.2.2.II. Tarixi mənbələri məzmununa, növünə və ya dövrünə görə qruplaşdırır.</p> <p>1.2.2.I. Tarixi mənbənin nə olduğunu, hansı növlərə necə və nə üçün ayrıldığını izah edir, ilkin və ikinci dərəcəli tarixi mənbələrə xas olan əlamətləri sadalayır (seçir, müəyyən edir, yerinə qoyur və s.), yaxud tarixi mənbənin məzmununu izah edir.</p>
<p>1.3. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri sivilizasiyalarla əlaqələndirir.</p>	<p>1.3.QS3. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri sivilizasiyalarla əlaqələndirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi.</p>
<p>1.3.1. Mənbələr əsasında müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial, iqtisadi və siyasi həyatında baş vermiş dəyişiklikləri təhlil edərək nəticələri ilə bağlı proqnozlar verir.</p>	<p>1.3.1.IV. Mənbələr əsasında müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial, iqtisadi və ya siyasi həyatında baş vermiş dəyişikliklərin nəticələri ilə bağlı əsaslandırılmış proqnozlar verir.</p> <p>1.3.1.III. Mənbələr əsasında müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda baş vermiş sosial, iqtisadi və ya siyasi dəyişikliklərin səbəblərini müəyyən edir (fərqləndirir, seçir, altından xətt çəkir və s.).</p> <p>1.3.1.II. Mənbələr əsasında Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərində cəmiyyətin sosial, iqtisadi və ya siyasi həyatında baş vermiş dəyişiklikləri fərqləndirir (müəyyən edir, seçir, altından xətt çəkir və s.).</p> <p>1.3.1.I. Mənbələr əsasında Azərbaycan tarixinin müəyyən bir dövründə cəmiyyətin sosial, iqtisadi və ya siyasi həyatına aid məlumatları seçir (müəyyən edir, altından xətt çəkir və s.).</p>

<p>1.3.2. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial, iqtisadi və siyasi həyatında baş vermiş dəyişiklikləri mənbələr əsasında dəyərləndirərək, əldə etdiyi nəticələri əks etdirən sinxron, tematik sxem, diaqram və ya cədvəllər hazırlayır.</p>	<p>1.3.2.IV. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial, iqtisadi və siyasi həyatında baş vermiş dəyişiklikləri mənbələr əsasında dəyərləndirir, (əhəmiyyətinə görə müqayisə edir, əsaslandırılmış münasibət bildirir və s.), əldə etdiyi nəticələri fərqli formada (sinxron, tematik sxem, diaqram və ya cədvəllər) təqdim edir.</p> <p>1.3.2.III. Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərinə aid mənbələrdən cəmiyyətin sosial, iqtisadi və ya siyasi həyatında baş vermiş dəyişikliklərlə bağlı əldə etdiyi məlumatları fərqli formada (sxem, diaqram, cədvəl və s.) təqdim edir.</p> <p>1.3.2.II. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial, iqtisadi və siyasi həyatında baş vermiş dəyişikliklərin oxşar səbəb, yaxud nəticələrini seçir (müəyyən edir, altından xətt çəkir və s.).</p> <p>1.3.2.I. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial, iqtisadi və siyasi həyatında baş vermiş dəyişiklikləri mənbələrdən seçir (müəyyən edir, altından xətt çəkir və s.).</p>
<p>2. Tarixi məkan</p>	
<p>2.1. Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraitini tarixi hadisə, proses və təzahürlərlə əlaqələndirir.</p>	<p>2.1.QS4. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri sivilizasiyalarla əlaqələndirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi.</p>
<p>2.1.1. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini dəyərləndirir.</p>	<p>2.1.1.IV. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini, ona təsir edən təbii-coğrafi, sosial-iqtisadi və siyasi amilləri dəyərləndirir.</p> <p>2.1.1.III. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini, ona təsir edən təbii-coğrafi, sosial-iqtisadi və siyasi amilləri izah edir.</p> <p>2.1.1.II. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini izah edir.</p> <p>2.1.1.I. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini anlayır.</p>
<p>2.1.2. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyinə dair təqdimatlar hazırlayır.</p>	<p>2.1.2.IV. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyində baş vermiş dəyişiklikləri, onların səbəb və nəticələrini təhlil edərək mülahizələrini qrafik, sxem, cədvəl, diaqram, esse, referat və s. formada təqdim edir.</p> <p>2.1.2.III. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyində baş vermiş dəyişiklikləri, onların səbəb və nəticələrini şərh edərək qrafik, sxem, cədvəl, diaqram, esse, referat və s. formada təqdim edir.</p> <p>2.1.2.II. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyində baş vermiş dəyişiklikləri sxem və cədvəl formasında təqdim edir.</p> <p>2.1.2.I. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyində baş vermiş dəyişikliklər haqqında məlumatlar verir.</p>
<p>2.1.3. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi və siyasi inkişafına təsir edən təbii-coğrafi amilləri təhlil edir.</p>	<p>2.1.3.IV. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi və siyasi inkişafına təsir edən təbii-coğrafi amillərin səbəb və nəticələrini müəyyən etməklə təhlil edir.</p> <p>2.1.3.III. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi və siyasi inkişafına təsir edən təbii-coğrafi amillərin səbəb və nəticələrini şərh edir.</p> <p>2.1.3.II. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi və siyasi inkişafına təsir edən təbii-coğrafi amilləri müəyyən edir.</p> <p>2.1.3.I. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi və siyasi inkişafına təsir edən amillər haqqında məlumatlar verir.</p>
<p>3. Dövlət</p>	

<p>3.1. Azərbaycan ərazisində dövlətlərin yaranması, inkişafı və tənəzzülü ilə bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.</p>	<p>3.1.QS5. Azərbaycan ərazisində dövlətlərin yaranması, inkişafı və tənəzzülü ilə bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi.</p>
<p>3.1.1. Dövlətlərin yaranması və inkişafında müvafiq dövrün xüsusiyyətlərini təhlil edərək nəticələrini təqdim edir.</p>	<p>3.1.1.IV. Dövlətlərin yaranması və inkişafında müvafiq dövrün xüsusiyyətlərini təhlil edir və nəticələrini təqdim edir. 3.1.1.III. Dövlətlərin yaranması və inkişafında dövlətçiliyin inkişaf mərhələlərini və xüsusiyyətlərini şərh edərək nəticələrini təqdim edir. 3.1.1.II. Dövlətlərin yaranması və inkişafında dövlətçiliyin inkişaf mərhələlərini və xüsusiyyətlərini müəyyən edərək nəticələrini yalnız şifahi təqdim edə bilər. 3.1.1.I. Dövlətlərin yaranması və inkişafında dövlətçiliyin inkişaf mərhələləri və xüsusiyyətləri haqqında məlumatlar verə bilər.</p>
<p>3.1.2. Müxtəlif dövrlərdə dövlətlərarası münasibətlərdə Azərbaycanın mövqeyini təhlil edir.</p>	<p>3.1.2.IV. Müxtəlif dövrlərdə dövlətlərarası münasibətlərdə Azərbaycanın mövqeyini təhlil edir. 3.1.2.III. Müxtəlif dövrlərdə dövlətlərarası münasibətlərdə Azərbaycanın mövqeyini şərh edir. 3.1.2.II. Müxtəlif dövrlərdə dövlətlərarası münasibətlərdə Azərbaycanın mövqeyini müəyyən edir. 3.1.2.I. Müxtəlif dövrlərdə dövlətlərarası münasibətlərdə Azərbaycanın mövqeyi haqqında məlumatlar verə bilər.</p>
<p>3.1.3. Azərbaycanın etnososial və sosial-iqtisadi inkişafına dair sxem, qrafik və diaqramlar tərtib edir.</p>	<p>3.1.3.IV. Azərbaycanın etnososial və sosial-iqtisadi inkişafına dair sxem, qrafik və diaqramlar tərtib edir. 3.1.3.III. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına dair sxem və diaqramlar tərtib edir. 3.1.3.II. Azərbaycanın yalnız sosial və ya iqtisadi quruluşuna aid sxem və diaqramlar tərtib edir. 3.1.3.I. Azərbaycanın etnososial və sosial-iqtisadi quruluşuna aid məlumatlar verir.</p>
<p>4. Şəxsiyyət</p>	
<p>4.1. Tarixi şəxsiyyətləri dövr baxımından qiymətləndirir.</p>	<p>4.1.QS6. Tarixi şəxsiyyətləri dövr baxımından qiymətləndirməsinə aid sxem.</p>
<p>4.1.1. Azərbaycan tarixində önəmli rol oynamış tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətini təhlil edir.</p>	<p>4.1.1.IV. Azərbaycan tarixində önəmli rol oynamış tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətini təhlil edir. 4.1.1.III. Azərbaycan tarixində önəmli rol oynamış tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətini şərh edir. 4.1.1.II. Azərbaycan tarixində önəmli rol oynamış tarixi şəxsiyyətləri müəyyən edir. 4.1.1.I. Azərbaycan tarixində önəmli rol oynamış tarixi şəxsiyyətləri çətinliklə müəyyən edə bilər.</p>

<p>4.1.2. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyəti haqqında təqdimatlar (sxem, cədvəl, Venn diaqramı və s.) hazırlayır.</p>	<p>4.1.2.IV. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyəti haqqında təqdimatlar (sxem, cədvəl, Venn diaqramı və s.) hazırlayır və nümayiş etdirir. 4.1.2.III. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyəti haqqında təqdimatlar (sxem, cədvəl, Venn diaqramı və s.) hazırlayır. 4.1.2.II. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyəti haqqında sadə təqdimatlar (sxem və cədvəl) hazırlayır. 4.1.2.I. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyəti haqqında çətinliklə sadə təqdimatlar (sxem və cədvəl) hazırlaya bilər.</p>
<p>4.1.3. Azərbaycanın və dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərini müqayisə edir.</p>	<p>4.1.3.IV. Azərbaycanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərini dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətləri ilə müqayisə edir və nəticələrini müxtəlif formada (sxem, cədvəl, Venn diaqramı və s.) təqdim edir. 4.1.3.III. Azərbaycanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərini dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətləri ilə müqayisə edir və nəticələrini sxem və ya cədvəl formasında təqdim edir. 4.1.3.II. Azərbaycanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərini dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərindən fərqləndirir. 4.1.3.I. Azərbaycanın və dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətləri haqqında məlumatlar verir.</p>
<p>5. Mədəniyyət</p>	
<p>5.1. Mədəniyyət və sivilizasiyaları qiymətləndirir.</p>	<p>5.1.QS7. Mədəniyyət və sivilizasiyaları qiymətləndirməsinə aid sxem.</p>
<p>5.1.1. Azərbaycanda sivilizasiya və mədəniyyətin yaranması, müxtəlif tarixi dövrlərdə inkişaf xüsusiyyətlərini təhlil edir.</p>	<p>5.1.1.IV. Azərbaycanda sivilizasiya və mədəniyyətin yaranması, müxtəlif tarixi dövrlərdə inkişaf xüsusiyyətlərini təhlil edir və müxtəlif formada (sxem, cədvəl, Venn diaqramı və s.) təqdim edir. 5.1.1.III. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanda yaranmış sivilizasiya və mədəniyyətin xüsusiyyətlərini təhlil edir və müxtəlif formada (sxem, cədvəl, Venn diaqramı və s.) təqdim edir. 5.1.1.II. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanda mədəniyyətin inkişaf xüsusiyyətlərini müəyyən edir. 5.1.1.I. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanda mədəniyyətə aid hadisə və proseslər haqqında məlumatlar verir.</p>
<p>5.1.2. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına təsir edən sosial, iqtisadi və siyasi amilləri təhlil edir.</p>	<p>5.1.2.IV. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına təsir edən sosial, iqtisadi və siyasi amilləri mühüm hadisə və proseslərlə əlaqələndirir və təhlil edir. 5.1.2.III. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına təsir edən sosial-iqtisadi və ya siyasi amilləri təhlil edir. 5.1.2.II. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına təsir edən sosial-iqtisadi və ya siyasi amilləri yalnız fərqləndirir. 5.1.2.I. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına təsir edən sosial, iqtisadi və siyasi amillər haqqında məlumat verir.</p>
<p>5.1.3. Azərbaycan mədəniyyətinin nailiyyətləri və digər mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqələri haqqında təqdimatlar hazırlayır.</p>	<p>5.1.3.IV. Azərbaycan mədəniyyətinin nailiyyətləri və digər mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqələri haqqında təqdimatlar hazırlayır. 5.1.3.III. Müxtəlif xalqların mədəniyyət nailiyyətlərinin Azərbaycan mədəniyyətinə təsirini müəyyənləşdirir, sadə təqdimatlar hazırlayır. 5.1.3.II. Azərbaycan və müxtəlif xalqların mədəniyyət nailiyyətləri haqqında təqdimatlar hazırlayır. 5.1.3.I. Azərbaycan mədəniyyətinin nailiyyətlərini əks etdirən sadə təqdimatlar hazırlayır.</p>

5.1.4. Milli və ümumbəşəri dəyərləri dəyərləndirir.	5.1.4.IV. Milli və ümumbəşəri dəyərləri qiymətləndirir və təqdim edir. 5.1.4.III. Milli və ümumbəşəri dəyərləri müəyyənləşdirir, müqayisə edir və təqdim edir. 5.1.4.II. Milli və ümumbəşəri dəyərləri müəyyənləşdirir, onları təqdim edir. 5.1.4.I. Ümumbəşəri dəyərləri müəyyənləşdirir, onları təqdim edir.
---	---

XI sinif üzrə

1. Tarixi zaman	
Məzmun standartları	Qiymətləndirmə (səviyyələr üzrə)
1.1. Xronologiya ilə bağlı tarixi anlayışları mənimsədiyini nümayiş etdirir.	1.1.QS1. Xronologiya ilə bağlı tarixi anlayışları mənimsədiyini nümayiş etdirməsinə aid qiymətləndirmə sxemi.
1.1.1. Tarixi inkişafın müxtəlif dövrlərinə aid fakt, hadisə, təzahür və prosesləri təhlil edir.	1.1.1.IV. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda baş vermiş mühüm tarixi fakt, hadisə, təzahür və proseslərlə bağlı qazandığı bilikləri konkret situasiyada tətbiq edir. 1.1.1.III. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda baş vermiş mühüm tarixi fakt, hadisə, təzahür və prosesləri səbəb və ya nəticələrinə görə qruplaşdırır. 1.1.1.II. Müxtəlif mənbələrdən (dərslik, sənəd, şahid ifadələri, qəzet, internet və s.) Azərbaycan tarixinə dair əldə etdiyi mühüm fakt, hadisə, təzahür və prosesləri səciyyəvi əlamətlərinə görə qismən qruplaşdırır. 1.1.1.I. Müxtəlif mənbələrdən (dərslik, sənəd, şahid ifadələri, qəzet, internet və s.) Azərbaycan tarixinin eyni, yaxud fərqli dövrünə aid mühüm fakt, hadisə, təzahür və prosesləri məhdud şəkildə seçir (müəyyən edir, altından xətt çəkir və s.).
1.1.2. Tarixi inkişafın müxtəlif dövrlərində baş vermiş fakt, hadisə, təzahür və prosesləri aid olduqları dövrün xüsusiyyətləri baxımdan dəyərləndirir.	1.1.2.IV. Dövrün xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla və ya müasir baxımdan Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərində baş vermiş fakt, hadisə, təzahür və ya proseslərin müsbət, yaxud mənfi cəhətlərini müəyyən edir (dəyərləndirir, əhəmiyyətli olanları seçir və s.). 1.1.2.III. Müxtəlif (eyni, yaxud fərqli) dövrlərdə Azərbaycanda baş vermiş tarixi fakt, hadisə, təzahür və proseslər arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir (seçir, tamamlayır və s.). 1.1.2.II. Azərbaycan tarixinin əsas dövrlərini səciyyəvi əlamətlərinə görə qismən fərqləndirir. 1.1.2.I. Azərbaycan tarixinin əsas dövrlərini sadalayır (bilir, tanıyır, seçir, müəyyən edir, altından xətt çəkir və s.).
1.2. Mənbələr üzərində tədqiqat bacarıqları nümayiş etdirir.	1.2.QS2. Mənbələr üzərində tədqiqat bacarıqları nümayiş etdirməsinə aid qiymətləndirmə sxemi.

<p>1.2.1. Mənbələr əsasında Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərində baş vermiş oxşar fakt, hadisə, təzahür, yaxud prosesləri təhlil edərək proqnozlar verir.</p>	<p>1.2.1.IV. Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərində baş vermiş oxşar fakt, hadisə, təzahür və ya prosesləri müqayisə edərək nəticələri ilə bağlı proqnozlar verir (mülahizələr irəli sürür və s.).</p> <p>1.2.1.III. Mənbələr əsasında müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan tarixində baş vermiş oxşar fakt, hadisə, təzahür və ya proseslərin səbəblərini müəyyən edir (seçir, altundan xətt çəkir və s.).</p> <p>1.2.1.II. Mənbələr əsasında Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrünə aid oxşar fakt, hadisə, təzahür və ya proseslərin səciyyəvi cəhətlərini müəyyən edir (seçir, altundan xətt çəkir və s.).</p> <p>1.2.1.I. Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrünə aid mənbələrdən oxşar fakt, hadisə, təzahür və ya prosesləri seçir (müəyyən edir, altundan xətt çəkir və s.).</p>
<p>1.2.2. Eyni tarixi fakt, hadisə, təzahür və proseslərə müxtəlif mənbələrdəki fərqli baxışları dəyərləndirir.</p>	<p>1.2.2.IV. Müxtəlif mənbələrdə eyni tarixi fakt, hadisə, təzahür və ya proseslərlə bağlı fərqli baxışlardakı çatışmazlıqları, doğru və ya yanlışlıqları aşkara çıxarır (dəyərləndirir) və bununla bağlı mülahizələrini (şifahi, yazılı, sual, sxem, cədvəl və s. şəkildə) təqdim edir.</p> <p>1.2.2.III. Eyni tarixi fakt, hadisə, təzahür və ya proseslərlə bağlı müxtəlif mənbələrdə fərqli baxışların olmasının səbəblərini izah edir.</p> <p>1.2.2.II. Eyni tarixi fakt, hadisə, təzahür və ya proseslərlə bağlı müxtəlif mənbələrdəki fərqli məlumatları seçir (müəyyən edir, qeyd edir, altundan xətt çəkir və s.).</p> <p>1.2.2.I. Təqdim olunan mənbələr içərisindən eyni tarixi fakt, hadisə, təzahür və ya proseslərə aid olanları seçir (müəyyən edir, qeyd edir, altundan xətt çəkir və s.).</p>
<p>1.3. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri sivilizasiyalarla əlaqələndirir.</p>	<p>1.3.QS3. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri sivilizasiyalarla əlaqələndirməsinə aid qiymətləndirmə sxemi.</p>
<p>1.3.1. Müxtəlif mənbələr əsasında Azərbaycanın keçmişini müasir dövrlə müqayisə edərək, baş vermiş sosial, iqtisadi və siyasi dəyişiklikləri dəyərləndirir.</p>	<p>1.3.1.IV. Müxtəlif mənbələr əsasında keçmişdə və bu gün ölkəmizin sosial, iqtisadi və siyasi həyatında baş vermiş müsbət, yaxud mənfi dəyişiklikləri və ya onların əhəmiyyətini əks etdirən yaradıcı təqdimatlar hazırlayır.</p> <p>1.3.1.III. Müxtəlif mənbələri müqayisə edərək keçmişdə və bu gün ölkəmizin sosial, iqtisadi və siyasi həyatında baş vermiş dəyişiklikləri tapır (müəyyən edir, seçir, altundan xətt çəkir və s.).</p> <p>1.3.1.II. Azərbaycanın keçmişdəki və bu günkü sosial, iqtisadi və siyasi həyatı ilə bağlı müxtəlif mənbələrdən əldə etdiyi məlumatları dövr və sahələr üzrə qruplaşdırır (təsnif edir, fərqləndirir və s.).</p> <p>1.3.1.I. Müxtəlif mənbələrdən Azərbaycanın keçmişdəki və bu günkü sosial, iqtisadi və siyasi həyatı ilə bağlı məlumatları seçir (müəyyən edir, qeyd edir, altundan xətt çəkir və s.).</p>

<p>1.3.2. Tarixi təcrübəni və dünyanın müasir inkişaf tendensiyalarını nəzərə alaraq, hazırda Azərbaycanda baş verən sosial, iqtisadi və siyasi dəyişiklikləri dəyərləndirir, nəticələrini proqnozlaşdırır və ölkəmizin inkişaf perspektivləri ilə bağlı mülahizələr irəli sürür.</p>	<p>1.3.2.IV. Tarixi təcrübəni və dünyanın müasir inkişaf tendensiyalarını nəzərə alaraq, hazırda Azərbaycanda baş verən sosial, iqtisadi və siyasi dəyişikliklərin mümkün nəticələri ilə bağlı proqnozlar verir və ölkəmizin inkişaf perspektivləri ilə bağlı mülahizələrini əsaslandırır.</p> <p>1.3.2.III. Tarixi təcrübəyə və müasir dünyanın inkişaf tendensiyalarına əsaslanaraq, ölkəmizdə baş verən sosial, iqtisadi və siyasi dəyişikliklərin müsbət və mənfi cəhətlərini müəyyən edir (dəyərləndirir).</p> <p>1.3.2.II. Müasir dünyanın inkişaf tendensiyaları fonunda Azərbaycanda sosial, iqtisadi və siyasi sahədə baş vermiş dəyişiklikləri müəyyən edir (seçir, fərqləndirir və s.).</p> <p>1.3.2.I. Tarixi inkişafın qanun, qanunauyğunluq və konkretliklərini (özəlliklərini), dünyanın müasir inkişaf tendensiyalarını və aktual problemlərini bilir (sadalayır, seçir və s.).</p>
---	---

2. Tarixi məkan

<p>2.1. Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraitini tarixi hadisə, proses və təzahürlərlə əlaqələndirir.</p>	<p>2.1.QS4. Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraitini tarixi hadisə, proses və təzahürlərlə əlaqələndirməsinə aid qiymətləndirmə sxemi.</p>
<p>2.1.1. Mənbələr əsasında müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi və geostrateji mövqeyini səbəb-nəticə əlaqələri əsasında dəyərləndirir.</p>	<p>2.1.1.IV. Mənbələr əsasında müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi və geostrateji mövqeyini səbəb-nəticə əlaqələri əsasında dəyərləndirir.</p> <p>2.1.1.III. Mənbələr əsasında müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini səbəb-nəticə əlaqələri əsasında dəyərləndirir.</p> <p>2.1.1.II. Mənbələr əsasında müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini dəyərləndirir.</p> <p>2.1.1.I. Mənbələr əsasında müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini təsvir edir.</p>
<p>2.1.2. Azərbaycanın geosiyasi və geostrateji mövqeyi haqqında təqdimatlar hazırlayır.</p>	<p>2.1.2.IV. Azərbaycanın geosiyasi və geostrateji mövqeyi haqqında yaradıcı təqdimatlar hazırlayır.</p> <p>2.1.2.III. Azərbaycanın geosiyasi və ya geostrateji mövqeyi haqqında təqdimatlar hazırlayır.</p> <p>2.1.2.II. Azərbaycanın geosiyasi və ya geostrateji mövqeyi haqqında sadə təqdimatlar hazırlayır.</p> <p>2.1.2.I. Azərbaycanın geosiyasi və ya geostrateji mövqeyi haqqında məhdud məlumatlar verir.</p>

3. Dövlət

<p>3.1. Azərbaycan ərazisində dövlətlərin yaranması, inkişafı və tənəzzülü ilə bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.</p>	<p>3.1.QS5. Azərbaycan ərazisində dövlətlərin yaranması, inkişafı və tənəzzülü ilə bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə aid qiymətləndirmə sxemi.</p>
--	---

<p>3.1.1. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda dövlətçilik ənənələrinin xüsusiyyətlərini, xalqımızın sosial ədalət, insan hüquqları, ərazi bütövlüyü və müstəqillik uğrunda apardığı mübarizəni səbəb-nəticə əlaqəsində təhlil edir.</p>	<p>3.1.1.IV. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda dövlətçilik ənənələrinin xüsusiyyətlərini, xalqımızın sosial ədalət, insan hüquqları, ərazi bütövlüyü və müstəqillik uğrunda apardığı mübarizəni səbəb-nəticə əlaqəsində təhlil edir.</p> <p>3.1.1.III. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda dövlətçilik ənənələrinin xüsusiyyətlərini, xalqımızın sosial ədalət, insan hüquqları, ərazi bütövlüyü və müstəqillik uğrunda apardığı mübarizəni səbəb-nəticə əlaqəsində şərh edir.</p> <p>3.1.1.II. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda dövlətçilik ənənələrinin xüsusiyyətlərini və müstəqillik uğrunda apardığı mübarizəni qismən izah edir.</p> <p>3.1.1.I. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda dövlətçilik ənənələrinin xüsusiyyətləri və müstəqillik uğrunda apardığı mübarizə haqqında məhdud məlumatlar təqdim edir.</p>
<p>3.1.2. Regional və dövlətlərarası münasibətlərdə, qlobal problemlərin həllində Azərbaycanın mövqeyini və apardığı siyasəti dəyərləndirir.</p>	<p>3.1.2.IV. Regional və dövlətlərarası münasibətlərdə, qlobal problemlərin həllində Azərbaycanın mövqeyini və apardığı siyasəti dəyərləndirir.</p> <p>3.1.2.III. Regional və dövlətlərarası münasibətlərdə, qlobal problemlərin həllində Azərbaycanın mövqeyini və apardığı siyasəti şərh edir.</p> <p>3.1.2.II. Regional və dövlətlərarası münasibətlərdə Azərbaycanın apardığı siyasəti izah edir.</p> <p>3.1.2.I. Regional və dövlətlərarası münasibətlərdə Azərbaycanın apardığı siyasət haqqında məlumatları təqdim edir.</p>
<p>3.1.3. Mənbələr əsasında Azərbaycanın dövlətçilik tarixinə dair araşdırmalar apararaq, nəticələrini təqdim edir.</p>	<p>3.1.3.IV. Mənbələr əsasında Azərbaycanın dövlətçilik tarixinə dair araşdırmalar aparır, nəticələrini yaradıcı təqdimatlar şəklində təqdim edir.</p> <p>3.1.3.III. Mənbələr əsasında Azərbaycanın dövlətçilik tarixinə dair araşdırmalar aparır və nəticələrini sadə təqdimatlar şəklində təqdim edir.</p> <p>3.1.3.II. Mənbələr əsasında Azərbaycanın dövlətçilik tarixinə dair məhdud araşdırmalar aparır və nəticələri haqqında sadə təqdimatlar verir.</p> <p>3.1.3.I. Mənbələr əsasında Azərbaycanın dövlətçilik tarixi haqqında məlumat verir.</p>
<p>4. Şəxsiyyət</p>	
<p>4.1. Tarixi şəxsiyyətləri dövr baxımından qiymətləndirir.</p>	<p>4.1.QS6. Tarixi şəxsiyyətləri dövr baxımından qiymətləndirməsinə aid sxem.</p>
<p>4.1.1. Tarixi hadisə və proseslərin gedişində şəxsiyyətlərin rolunu və fəaliyyətini dəyərləndirir.</p>	<p>4.1.1.IV. Tarixi hadisə və proseslərin gedişində şəxsiyyətlərin rolunu və fəaliyyətini dəyərləndirir.</p> <p>4.1.1.III. Tarixi hadisə və proseslərin gedişində şəxsiyyətlərin fəaliyyətini dəyərləndirir.</p> <p>4.1.1.II. Tarixi hadisə və proseslərin gedişində şəxsiyyətlərin fəaliyyətini qismən dəyərləndirir.</p> <p>4.1.1.I. Tarixi hadisə və proseslərin gedişində şəxsiyyətlərin fəaliyyəti haqqında məlumat verir.</p>
<p>4.1.2. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlər haqqında təqdimatlar edir.</p>	<p>4.1.2.IV. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlər haqqında yaradıcı təqdimatlar hazırlayır və nümayiş edir.</p> <p>4.1.2.III. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlər haqqında sadə təqdimatlar hazırlayır və nümayiş etdirir.</p> <p>4.1.2.II. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlər haqqında çətinliklə təqdimatlar hazırlayır.</p> <p>4.1.2.I. Azərbaycan tarixində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlər haqqında məlumatlar verir.</p>

<p>4.1.3. Azərbaycanın və dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərinin oxşar və fərqli cəhətlərini dəyərləndirir.</p>	<p>4.1.3.IV. Azərbaycanın və dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərinin fəaliyyətini müqayisə edir və dəyərləndirir. 4.1.3.III. Azərbaycanın və dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərinin fəaliyyətini müqayisə edir. 4.1.3.II. Azərbaycanın və dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərinin fəaliyyətinə aid oxşar və ya fərqli cəhətlərini müəyyən edir. 4.1.3.I. Azərbaycanın və dünyanın görkəmli tarixi şəxsiyyətlərinin fəaliyyətini müqayisə etməyə çalışır.</p>
<p>5. Mədəniyyət</p>	
<p>5.1. Mədəniyyət və sivilizasiyaları qiymətləndirir.</p>	<p>5.1.QS7. Mədəniyyət və sivilizasiyaları qiymətləndirməsinə aid sxem.</p>
<p>5.1.1. Azərbaycanda sivilizasiya və mədəniyyətin inkişaf xüsusiyyətlərini, digər sivilizasiya və mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqələrini dəyərləndirir.</p>	<p>5.1.1.IV. Azərbaycanda sivilizasiya və mədəniyyətin inkişaf xüsusiyyətlərinin digər sivilizasiya və mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqələrini dəyərləndirir. 5.1.1.III. Azərbaycanda və dünyada sivilizasiya və mədəniyyətin inkişaf xüsusiyyətlərini müəyyən edir, onları fərqləndirir, hissələrə ayırır. 5.1.1.II. Azərbaycanda sivilizasiya və mədəniyyətin inkişaf xüsusiyyətlərini izah edir, nümunələrlə göstərir, strukturunu müəyyənləşdirir. 5.1.1.I. Azərbaycanda sivilizasiya və mədəniyyətin inkişaf xüsusiyyətlərini sadalayır, dəyərləndirməyə çalışır.</p>
<p>5.1.2. Müxtəlif dövrlərdə siyasi və ictimai-iqtisadi münasibətlərin Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına təsirlərini dəyərləndirir.</p>	<p>5.1.2.IV. Müxtəlif tarixi dövrlərdə siyasi və ictimai-iqtisadi münasibətlərin Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına təsirlərini dəyərləndirir. 5.1.2.III. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanda yaranmış siyasi münasibətlərin mədəniyyətin inkişafına təsirini nümunələrlə göstərir, səbəb və nəticələrini fərqləndirir. 5.1.2.II. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanda yaranmış siyasi və ictimai-iqtisadi münasibətlərin mədəniyyətin inkişafına etdiyi təsiri müəyyən edir, onun müsbət və mənfi cəhətlərini sadalayır. 5.1.2.I. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanda yaranmış siyasi münasibətlərin mədəniyyətin inkişafına verdiyi təsirlərini müəyyən edir.</p>
<p>5.1.3. Azərbaycan mədəniyyətinin nailiyyətləri, inkişaf xüsusiyyətləri və digər mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqələri haqqında təqdimatlar edir.</p>	<p>5.1.3.IV. Azərbaycan mədəniyyətinin nailiyyətləri, inkişaf xüsusiyyətləri və digər mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqələri haqqında yaradıcı təqdimatlar hazırlayır. 5.1.3.III. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf xüsusiyyətləri və digər mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqələri haqqında sadə təqdimat edir. 5.1.3.II. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf xüsusiyyətlərini fərqləndirir, izah edir. 5.1.3.I. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf xüsusiyyətlərini müəyyən edir, təsvir edir.</p>
<p>5.1.4. Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərini Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyətinə töhfəsi kimi dəyərləndirir.</p>	<p>5.1.4.IV. Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərini Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyətinə töhfəsi kimi dəyərləndirir. 5.1.4.III. Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərini dünya mədəniyyəti ilə əlaqələrini ayırır, hissələrə bölür, əlaqələndirir, müəyyən edir. 5.1.4.II. Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərini dünya mədəniyyətinin tərkib hissəsi kimi fərqləndirir, izah edir. 5.1.4.I. Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərini müəyyən edir, təsvir edir.</p>

III. Resurslar

3.1. Azərbaycan tarixi kabinetinin tələblərə uyğun təchizatı

Resursun və maddi texniki vasitələrin adı	Təyinatı
“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu	Müəllim
Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il 29 sentyabr tarixli 361 nömrəli Qərarı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları”	Müəllim
Təmayül sinifləri üçün Azərbaycan tarixi fənni üzrə təlim proqramı (kurikulum)	Müəllim
Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan tarixi fənni üzrə təhsil kurikulumu. (V-XI siniflər). Bakı – 2013	Müəllim
Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli Sərəncamı	Müəllim
Abdulla Qəhrəmanov. Milli Kurikulum. Bakı – 2011	Müəllim
Akif Nəzərov. Müasir təlim texnologiyaları. Bakı – 2012	Müəllim
Mübariz Əmirov. Tam orta məktəbdə tarixin fəal/interaktiv təlimi metodikası. Bakı – 2011	Müəllim
İntiqam Cəbraylov, Azərbaycan tarixinin tədrisi metodikası, Bakı, 2006	Müəllim
Zülfüyyə Veysova. Fəal/İnteraktiv təlim: Müəllimlər üçün vəsait. Bakı – 2007	Müəllim
Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası. https://edu.gov.az/page/78/406 ;	Müəllim
Allahverdiyev A. Tarix dərslərini necə maraqlı etmək olar, Tarixin tədrisində müasir üsullar, Bakı – 2000	Müəllim
Blum taksanomiyası http://tarix.info/kurikkulum/3504 ;	Müəllim
Əliyeva F, Məmmədova Ü. Müasir təlim texnologiyaları, Bakı – 2014	Müəllim
Abbasov Ə., Rüstəmov F., İbadova İ., Yusifov F. Müasir dərslər necə olmalıdır?// Kurikulum, 2013, №3	Müəllim
Məlikov R, Nəcəfli T. Tarixin interaktiv təlimi, Bakı – 2002	Müəllim
Adıgözəlov Ü. Test tapşırıqlarının forması. Testlərdə məzmun və formanın dialektik vəhdəti// Təhsil İnstitutunun elmi əsərləri, №36, 2017, c.84.	Müəllim
Robert Stradling, 20. Yüzyıl Avrupa tarihi nasıl öğretmeli, İstanbul, 2003	Müəllim
Tarih öğretim Yöntemleri, Editör: Prof. Dr. Muammer DEMİREL, Pegem Akademi, 2015	Müəllim
Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı, Editörler: Prof. İsmail H. DEMİRCİOĞLU Yrd. Doç. Dr. İbrahim TURAN, Pegem Akademi, 2014	Müəllim
Tarih nasıl öğretilir? Editör: Mustafa Safran, İstanbul, 2016	Müəllim
Tarih öğretimi, Kuram ve Uygulama, Editör: İsmail Güven, Pegem Akademi, 2014	Müəllim
Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar, İsmail H. DEMİRCİOĞLU, Ankara, 2015	Müəllim
A Practical Guide to Teaching History in the Secondary School, Edited by Martin Hunt, New York, 2007	Müəllim
LEARNING TO TEACH HISTORY IN THE SECONDARY SCHOOL, A companion to school experience Fourth edition, Terry Haydn, Alison Stephen, James Arthur and Martin Hunt, New York and London, 2015	Müəllim
Ковальская С.И.. Современные методологические подходы к изучению истории Казахстана, 2013, https://e-history.kz/ru/contents/view/1400	Müəllim

На пути к пониманию прошлого. Рига – 2000	Müəllim
Оценивание учебных достижений учащихся. Методическое руководство, Бишкек – 2012	Müəllim
Педагогическая энциклопедия, т.3, стр.242, Москва – 1966	Müəllim
Xəritələr	
“Dünyanın siyasi xəritəsi”	Müəllim-şagird
“Azərbaycan Respublikasının siyasi xəritəsi”	Müəllim-şagird
“Azərbaycan Respublikası. Arxeoloji abidələr və mədəniyyətlər”	Müəllim-şagird
“İlk dövlət birlikləri”	Müəllim-şagird
“Manna çarlığı (E.ə. IX-VII əsrlər)”	Müəllim-şagird
“Atropatena”	Müəllim-şagird
“Albaniya e.ə. III əsrdə”	Müəllim-şagird
“Mada (Midiya) dövləti (e.ə. VII əsrin son rübü – e.ə. VI əsrin ortaları)”	Müəllim-şagird
“Albaniya V-VIII əsrlərin əvvəllərində”	Müəllim-şagird
“Azərbaycan VII-IX əsrlərdə”	Müəllim-şagird
“Azərbaycan XI-XII əsrlərdə”	Müəllim-şagird
“Arran və Azərbaycan Ərəb xilafətinin tərkibində”	Müəllim-şagird
“Ərəblər VII-IX əsrlərdə”	Müəllim-şagird
Xürrəmilər hərəkatı (VIII əsrin sonu – IX əsrin birinci yarısı)	Müəllim-şagird
“Sasilər dövləti”	Müəllim-şagird
“Salarilər dövləti”	Müəllim-şagird
“Ağqoyunlu dövləti”	Müəllim-şagird
“Eldənizlər dövləti (1136-1225-ci illər)”	Müəllim-şagird
“Mönqolların Azərbaycanı işğal etməsi”	Müəllim-şagird
“Azərbaycan XIII əsrin sonu – XIV əsrin əvvəllərində”	Müəllim-şagird
“Azərbaycan XV əsrin ikinci yarısı – XVI əsrin əvvəllərində”	Müəllim-şagird
“Səfəvilər dövləti XV-XVII əsrlərdə”	Müəllim-şagird
“Azərbaycan XVII əsrdə”	Müəllim-şagird
“Azərbaycan XVIII əsrin birinci yarısında”	Müəllim-şagird
“Azərbaycan xanlıqları”	Müəllim-şagird
“XIX əsrdə Azərbaycanda müstəmləkəçilik əleyhinə xalq üsyanları”	Müəllim-şagird
“XIX əsrin II yarısı – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın inzibati-ərazi bölgüsü”	Müəllim-şagird
“Şimali Azərbaycan Rusiya imperiyasının tərkibində (XIX əsrin 20-ci illərinin sonu – 1917-ci il)”	Müəllim-şagird
“Şimali Azərbaycan Rusiya imperiyasının tərkibində (XIX əsrin əvvəlləri – 1830-cu illər)”	Müəllim-şagird
“Şimali Azərbaycan Rusiya imperiyasının tərkibində (1846-cı il 14 dekabr fərmanı ilə)”	Müəllim-şagird
Cədvəllər, sxemlər, diaqramlar, şəkillər	
“Azərbaycan ən qədim zamanlardan dövlətəqədərki dövrdə: arxeoloji dövrlər, abidələr, hadisələr”	Müəllim
“Azərbaycanda tunc və dəmir dövrü: abidələr, təsərrüfat və sosial-siyasi həyat”	Müəllim

“Azərbaycan və ona qonşu olan vilayətlərin əhalisinin etnik tərkibi (e.ə. I minillik)”	Müəllim
“Atropatena əhalisinin etnik tərkibi”	Müəllim
“Albaniya əhalisinin etnik tərkibi”	Müəllim
I Şah İsmayılın portreti	Müəllim
I İbrahim Dərbəndinin portreti	Müəllim
Qara Yusifin portreti	Müəllim
“XII-XVI əsrlərdə Azərbaycanda torpaq mülkiyyəti formaları”	Müəllim
“XV-XVI əsrlərdə Azərbaycanda vergilər”	Müəllim
Nəsiminin portreti	Müəllim
“Səfəvilərin dövlət quruluşu”	Müəllim
“Səfəvi-Osmanlı müharibələri”	Müəllim
“Səfəvilərin dövlətməsi”	Müəllim
Şəmsəddin Eldənizin portreti	Müəllim
“Azərbaycan xanlıqları”	Müəllim
“Azərbaycan sultanlıqları”	Müəllim
“Qarabağ mülkiyyətləri”	Müəllim
“Xanlıqların idarəetmə sistemi”	Müəllim
“Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin beynəlxalq əlaqələri”	Müəllim
“Azərbaycan Respublikasının islahatlar proqramı”	Müəllim
Azərbaycan Respublikasının neft kontraktı	Müəllim
Cənubi Azərbaycanda Milli hökumətin islahatlar proqramı	Müəllim
“H.Ə. Əliyev kənd zəhmətkeşləri arasında”	Müəllim
“Əsrin müqaviləsinin imzalanması”	Müəllim
“Prezident-xalq birliyi”	Müəllim
“Zorakı kollektivləşmənin iqtisadi-sosial nəticələri”	Müəllim
“İkinci Dünya müharibəsi illərində Azərbaycan SSR-də neft hasilatı”	Müəllim
Audiovizual vasitələr	
Bədii filmlər	Tədris filmləri
“Bizim eradan milyon il əvvəl”	“Qobustan”
“Nizami”	“Azərbaycanın arxitektura abidələri”
“Nəsimi”	“Nizami Gəncəvi”
“Koroğlu”	“Nəriman Nərimanov”
“Fətəli xan”	“Neft və milyonlar səltənətində”
“Bakılılar”	“Azərbaycan: Tarixdən səhifələr”
“Səbuhi”	“Qız qalası əfsanəsi”

“Səhər”	“1000 il”
“Ulduzlar sönmür”	“Azərbaycan miniatürləri”
“Kəndlilər”	“Fətlərin divanı”
Qaçaq Nəbi	“Əcəmi Naxçıvani”
Qatır Məmməd	“Şah və xidmətçi”
Arşın mal alan	“Xeyir və Şər”
O olmasın, bu olsun	“Bir ovuc torpaq”
Yenilməz batalyon	“Əzablı yollar”
Uzun ömrün akkordları	“Arxada qalmış gələcək”
“Axırıncı aşırım”	“Dədə Qorqud oğuznamələri”
“Uzaq sahillərdə”	“Toral və Zəri”
“Qara daşlar”	“Karvan”
“Böyük dayaq”	“Gəmiqaya”
“Bizim Cəbiş müəllim”	“O dünyadan salam”
“Dədə Qorqud”	“Cümhuriyyəti Şərqə gətirənlər”
“Babək”	“Cümhuriyyətə doğru üç addım”
“Fəryad”	“Cümhuriyyətin 9 şəkli”
“Aşıq Qərib”	“20 il. Əsrin müqaviləsi”
“Mahmud və Məryəm”	“Əbədi ezamiyyət”
“Şərqli çörək”	“Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti” və s.

IV. Tezaurus

Tarix - uzaq və yaxın keçmişdə ölkəmizdə və dünyada baş vermiş mühüm hadisə, təzahür və prosesləri, insanların dünyagörüşü və həyat tərzindəki dəyişiklikləri, bu dəyişikliklərin səbəb və nəticələrini tarixi inkişafın ümumi qanunauyğunluq və konkretlikləri ilə əlaqədə öyrənən elmdir.

Tarixi hadisə - konkret zamanda və məkanda cəmiyyətdə baş verən hər hansı bir mühüm dəyişiklikdir. Bu və ya digər xalqın, ölkənin tarixində konkret yerdə baş vermiş təkrar olunmayan faktlar metodik ədəbiyyatda hadisə adlandırılır.

Tarixi fakt – tarixi hadisənin doğruluğunu təsdiq edən dəlildir

Tarixi proses – tarixi inkişafın gedişində meydana çıxan və səbəb-nəticə əlaqələri ilə bir-birinə bağlanaraq müəyyən müddət davam edən dəyişikliklərdir

Tarixi təzahür – cəmiyyətdə baş verən hər bir sonrakı dəyişikliyin özündən əvvəlki sistemdə baş vermiş dəyişikliklərin təkmilləşmiş nəticəsi kimi meydana çıxmasıdır. Müxtəlif xalqların, ölkələrin tarixində təkrarlanan faktlar metodik ədəbiyyatda təzahürlər adlanır.

Sosial konstruktivizm - ictimai gerçəkliyi və sosial münasibətləri maddi amillərdən asılı olmadan formalaşan, fərdlərin fikir, ideya və dəyərlərinin məcmusu kimi nəzərdən keçirən, biliyi fərdin ictimai və mədəni fəaliyyətinin nəticəsi hesab edən sosiopsixoloji baxışlar sistemidir

Sinergetika – yun. “birgə fəaliyyət”, bir-birindən fərqli sistemlərin özünütəşkilinin prinsip və qanunauyğunluqlarını digər elmlərlə əlaqədə öyrənən tədqiqat üsuludur

Təlimin məzmunu – şəxsiyyətin formalaşmasına yönəlmiş bacarıqlar şəklində ifadə edilən təlim nəticələrinin (təlim standartlarının) məcmusudur.

Təlim nəticəsi – müəyyən bir mərhələdə mənimsənilməsi nəzərdə tutulan və əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş təlim nailiyyətlərinin konkret bir səviyyəsidir.

Məzmun xətti – tarix fənni üzrə ümumi təlim nəticələrinin reallaşmasını təmin etmək üçün müəyyən olunan məzmunun zəruri hissəsidir.

Məzmun standartı – təhsilalanların bilik və bacarıq səviyyəsinə qoyulmuş dövlət tələbidir.

Qiymətləndirmə standartı – təhsilalanların nailiyyət səviyyəsinə qoyulan dövlət tələbidir.

Təlim strategiyası – təhsil prosesində istifadə olunan forma, metod, üsul və vasitələrin məcmusudur.

Kurikulum – təlim prosesi ilə bağlı bütün fəaliyyətlərin səmərəli təşkilinə, məqsədyönlü və ardıcıl həyata keçirilməsinə imkan yaradan konseptual sənəddir.

Dərslik – dövlət təhsil standartları əsasında hazırlanmış kurikulumlara uyğun olan, şagirdlərdə müstəqil tədqiqatçılıq və yaradıcılıq vərdişlərinin aşılanmasına, demokratik dünyagörüşünün formalaşmasına imkan yaradan, onları düşünməyə sövq edən, məntiqi təfəkkürü inkişaf etdirən, tətbiqi xarakter daşıyan, integrativ xüsusiyyətə malik əsas təlim resursudur.

İnteqrasiya – müəyyən təhsil sistemi çərçivəsində şagirdlərin təfəkküründə dünyanın bütöv və bölünməz obrazını formalaşdırmaq, onları inkişaf və özünüinkişafa istiqamətləndirmək məqsədilə təlimin bütün məzmun komponentləri arasında struktur əlaqələri qurmağı və onları sistemləşdirməyi tələb edən didaktik prinsipdir. Dünyanın təhsil təcrübəsində şaquli və üfüqi olmaqla onun iki növündən istifadə edilir.

Milli kurikulum – ölkə miqyasında təhsilin hər bir pilləsindəki fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə imkan yaradan və onları istiqamətləndirən konseptual sənəddir.

Fənn kurikulumu – fənn üzrə fəaliyyətləri istiqamətləndirən konseptual sənəddir.

Pedaqoji innovasiya – təhsil müəssisələrində, pedaqoji nəzəriyyələrdə, müəllim və şagirdlərin fəaliyyətlərində, təlim-tərbiyənin məzmununda, forma, üsul və vasitələrində, idarəetmədə, məqsəd və nəticələrdə, ümumən, pedaqoji sistemdə baş verən yeniliklərdir. Onlar müəyyən dövr ərzində sabit qalaraq ənənəvi qaydada davam etdirilir, həmin dövrün səciyyəvi pedaqoji hadisəsinə çevrilir.

Təhsildə qiymətləndirmə sistemi – beynəlxalq, milli və məktəb səviyyələrində aparılan qiymətləndirməni əhatə edir. Orada zəruri məzmunun (qiymətləndirmə standartlarının), vasitələrin (test, sual və s.), formaların, üsulların müəyyənləşdirilməsini və onların reallaşdırılmasına aid prosedurları özündə birləşdirir.

Fəal (interaktiv) təlim – şagirdlərin idrak fəallığına əsaslanır, təhsil prosesinin digər iştirakçıları ilə əməkdaşlıq şəraitinin yaradılmasını tələb edir.

İdrak fəaliyyəti – idrak prosesində həyata keçirilən fəaliyyətdir. Psixoloqların fikrincə, idrak fəaliyyətində bilmək, anlamaq, tətbiq etmək, sintez etmək və dəyərləndirmək əsas mərhələlər hesab olunur. Müasir təhsil konsepsiyasına görə, şagirdin təlim fəaliyyətinin psixopedaqoji əsasını məhz həmin parametrlər təşkil edir. Ona görə də “hafizə məktəbi”ndən fərqli olaraq “təfəkkür məktəbi”ndə təlim standartları hazırlanarkən onlar əsas götürülür.